IN MEMORIAM

Karolis Mekas (19O6 11 13 - 1993 O1 O2)

1993 m. sausio 4 d. Romainių kapinės Kaune amžinam poilsiui priglaudė Lietuvos pilių ir Kauno senamiesčio tyrinėtoją Karolį Meką.

K. Mekas gimė ir augo Aukštelkų kaime (7 km nuo Radviliškio) pasiturinčių ūkininkų (tėvai turėjo 26 ha ūkį) šeimoje kartu su 3 kiek jaunesniais broliais. 1926 m. baigęs Kėdainių gimnaziją, jis įstojo į Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos skyrių. 1931 O5 O1 pradėjo dirbti Kauno miesto muziejuje pas prof. E. Volterį konservatoriumi. 1931 ir 1932 m. talkino kasinėjant Kauno pilį, lydėjo E. Volterį 1932 m. į Dovainionių pilkapių kasinėjimus ir į kai kuriuos kitus archeologinius paminklus. 1931 ir 1932 m. dalyvavo Apuolės, 1933 ir 1934 m. - Impilties piliakalnių kasinėjimuose, kuriuos organizavo generolas V. Nagevičius. Taip jis susipažino su Lietuvos archeologiniais paminklais, jų būkle, o ekspedicijose su kai kuriais latvių, švedų bei vokiečių archeologais. "Trimite", "Lietuvos aide", "Šiaulių metraštyje" 1932-1933 m. pasirodė pirmieji jo straipsniai ir korespondencijos apie archeologinius paminklus, jų radinius.

1929 m. rudenį Švedijos mokslininkų iniciatyva buvo užmegzti ryšiai su Kauno universitetu, Lietuvos muziejais. Švedijos Baltų archeologijos institutui organizavus kursus paminklų registracijos ir apsaugos klausimais, 1931 ir 1934 m. į juos iš Lietuvos buvo pasiųstas K. Mekas. Jis susipažino su Švedijos archeologų ir etnografų darbo metodika, pramoko švedų kalbos ir ryžosi tęsti studijas Švedijoje. 1934-1939 m. K. Mekas studijuoja Upsaloje ir Stokholme. Parašęs ir apgynęs darbą apie lietuvių gyvenamą

namą, 1939 m. pradžioje jis baigė Stokholmo universitetą, gavo filosofijos kandidato laipsnį.

Baigęs studijas, 1939 O2 O1 - 1941 O5 O1 dirbo Švietimo ministerijoje. Iš pradžių jam buvo pavesta liaudies buities muziejaus (tada vadinto "oro muziejumi") organizavimas, o vėliau paskirtas respublikos muziejų inspektoriumi. Tarybinė valdžia uždarė kraštotyros draugijas, muziejus padarė valstybiniais. Daugelio provincijos muziejų būklė tapo katastrofiška, nes jų, kaip valstybinių, neberėmė savivaldybės, nebuvo juos išlaikančių draugijų, keitėsi muziejų darbuotojai. Bandymams suregistruoti, surinkti ir išsaugoti nacionalizuotų ir be šeimininkų likusių dvarų kultūros turtus taip pat dažnai nepritardavo vietos valdžia, be to, savivaliavo Raudonoji armija, trūko transporto, buvo ir kitų kliūčių. Nusivylęs šia beviltiška kova dėl muziejų ir kultūros vertybių apsaugos, 1941 m. pavasarį K. Mekas paliko muziejų inspektoriaus postą ir persikėlė į Vilnių.

Nuo 1941 O5 15 jis dirba Lietuvos Mokslų Akademijai priklausančio Vilniaus Etnografinio muziejaus vedėju. Vos pradėjus kurti muziejų, per Vilnių persirito frontas, tarybinę okupaciją pakeitė hitlerinė. Etnografijai tirti, medžiagai rinkti sąlygos buvo ypač nepalankios. Dėl okupacinių varžymų beliko tenkintis kabinetiniu darbu. Kartu su muziejuje dirbusiais A. Juška ir Pr. Stukėnaite (Dunduliene) K. Mekas paruošia ir išspausdina tris anketas etnografinei medžiagai rinkti, bando jas siuntinėti. 1944 m. vasaros pradžioje, artėjant frontui prie Vilniaus, K. Mekas pasitraukė į gimtąsias apylinkes. Ten sulaukė sugrįžtančio tarybinio režimo, bet nesiryžo grįžti į Vilnių, nors 1944 1O 16 jis savo prašymu paliekamas atsikuriančios Mokslų Akademijos Etnografijos muziejaus vedėju (laikinai eiti pareigas), bet jau 1945 O2 O5 atleidžiamas, nenurodant priežasties.

K. Mekas, kilęs iš pasiturinčių ūkininkų, buvęs šaulys, keletą metų gyvenęs Švedijoje, mokąs kelias užsienio kalbas, hitlerinės okupacijos metais dirbęs muziejaus vedėju, tarybiniams saugumo organams tiko į liaudies priešus, šnipus. Tai pajutęs, K. Mekas pasitraukė į Šilutės rajoną. 1945-195O m. dirbo pieno supirkimo punkto vedėju, sąskaitininku, buhalteriu šio rajono tolimiausiame kampe - Natkiškių ir Usėnų apylinkėse, o 1951-1953 m. - jau Pagėgių rajone valstybinio draudimo inspektoriumi. Tai buvo menkai atlyginamos pareigos, kurioms visada trūko žmonių. Tik po J. V. Stalino mirties, kiek sušvelnėjus tarybiniam režimui, 1954 m. K. Mekas grįžo į Kauną. Ir išvengus lagerių nelengva buvo gauti specialybei artimesnio darbo. 1954 ir 1955 m. po poros mėnesių darbo M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, tik 1955 O4 22 priimtas Specialių restauracinių dirbtuvių archeologu, perėmė iš P. Tarasenkos ir R. Rimantienės Kauno pilies archeologinius kasinėjimus. Dirbo iki pat pensijos - 1984 m. kovo mėn.

Daugiau kaip dvidešimt metų K. Mekas paskyrė Kauno pilies ir senamiesčio tyrinėjimams. Restauracinių darbų, statybų komunikacijų bei gatvių tvarkymo darbų vietose jis stebėjo kasamas tranšėjas, fiksavo sluoksnių pjūvius, rinko radinius, barėsi su darbų vykdytojais ir projektuotojais: kovojo dėl lėšų ištirti vieną ar kitą plotelį. Taip sukaupė daug duomenų apie Kauno pilį ir senamiestį. Vienas iš sensacingesnių radinių buvo 1973 m. pavasarį Rotušės aikštėje aptiktos vaško lydymo krosnelės (8 iš jų pavyko ištirti). Tyrimai parodė, kad dabartinio senamiesčio teritorijoje nėra XI-XIV a. sluoksnių, nepatvirtino kitų autorių teiginių, kad miesto šioje vietoje esama nuo XI a.

Kaip sukaupęs nemaža žinių ir turįs praktinę patirtį, K. Mekas Paminklų konservavimo instituto buvo siunčiamas ir į kitas pilis. 1962 m., dirbdamas Liškiavoje, jis išaiškino, kad I tūkstantmečio

po Kr. piliakalnyje mūrinė pilis tik pradėta statyti XV a. pradžioje, darbai nutrūkę, kai kur likę nepanaudoti gynybinių sienų pamatams iškasti grioviai. Senesnėje literatūroje mūrinės pilies statyba buvo nukeliama į XIII a. vidurį ar antrą pusę, aiškinama, kad didelė dalis jos mūrų XVIII a. buvo nugriauta ir sunaudota dominikonų vienuolyno statybai.

196O-1962 m. jis su Sigitu Lasavicku tyrė Medininkų pilį, atkasė rytų ir pietų bokštų likučius, išaiškino kai kurias kitas pilies statybos detales. Tačiau menki radiniai neleido tiksliau nustatyti šios pilies pastatymo laikotarpio. Todėl ir toliau vieni autoriai šią pilį skiria XIII a. pabaigai, o kiti - tik XV a. pradžiai.

1964 ir 1965 m. keletą kartų K. Mekui teko lankytis Biržų pilyje. Jis vadovavo šios pilies tilto ir vartų liekanų atkasimo ir tyrimo darbams. Remiantis jo tyrimais buvo rekonstruotas pilies tiltas.

1963-1964 m. dėl salos ir pusiasalio pilies restauracijos darbų jam teko pabuvoti Trakuose. Ten jis stengėsi išaiškinti Trakų ežerų vandens lygio svyravimus.

K. Mekas universitete studijavo ir medinę liaudies architektūrą, ir archeologiją. Okupacija privertė jį prarasti keliolika kūrybingiausių darbo metų ir galų gale apsistoti prie senosios mūrinės architektūros tyrimų, kuriems atidavė beveik trisdešimt metų. Jis nemėgo ir neskubėjo savo atradimų, hipotezių skelbti spaudoje. Apie savo prielaidas jis galėjo ištisas valandas pasakoti, tik mes ne visada mokėjome kantriai ir dėmesingai klausyti. Tad ir jo publikacijų sąrašas nedidelis. Jo spausdintus darbus žymiai papildo keramikos, koklių ir kitos Kauno senamiesčio medžiagos rinkiniai.

A.Tautavičius

K. MEKO SPAUSDINTŲ DARBŲ SĄRAŠAS

1. Priešistorinių kultūros paminklų dabartinė būklė// Lietuvos aidas. 1932. Spalio 11.
2. Gerbkime senovės paminklus// Trimitas. 1933. Nr. 22. P. 425.
3. Lietuvoje prieš 9OOO-12OOO metų// Trimitas. 1933. Nr. 12. P. 23O-231.
4. Įpilties piliakalnis//Trimitas. 1934. Nr. 39. P. 772-773.
5. Vytauto Didžiojo laikų lobis//Trimitas. 1933. Nr. 20. P. 389-391.
6. Pastoviųjų kultūros paminklų registracija ir aprašymas// Šiaulių metraštis. 1934. Nr. 4. P. 18-21.
7. Pastabos dėl kultūros paminklų apsaugos įstatymo projekto// Naujoji Romuva. 1939. Nr. 46. P. 842-843.
8. Naujos perspektyvos ir uždaviniai mūsų kraštotyrai// Gimtasai kraštas. 194O. Nr. 3-4. P. 186-188.
9. Gyvenamas namas// Lietuviškoji enciklopedija.-Kaunas. 1941. T. 9. sk. 86-91. Parašas: K. Mk.
10. Kauno pilis//Mokslas ir gyvenimas. 196O. Nr. 4. P. 28-3O.
11. Liškiavos pilis//Mokslas ir gyvenimas. 1963. Nr. 1O. P. 29-31.
12. Medininkai// Mokslas ir gyvenimas. 1964. Nr. 11. P. 29-32.
13. Biržai// Mokslas ir gyvenimas. 1966. Nr. 7. P. 3O-33.
14. Ar Trakų ežerai nuseko?// Mokslas ir gyvenimas. 1968. Nr. 4. P. 42-43.
15. Kauno pilis// Lietuvos pilys. V. 1971. P. 153-168.
16. Liškiavos pilis// Lietuvos pilys. V. 1971. P. 241-244.
17. Mekas K., Oksas J. Kauno miesto ištakos// Lietuvos TSR architektūros klausimai. V. 198O. T. 6. sąs. 2. P. 129-141.
18. Kauno miesto raida iki XVII a.vidurio// Mokslinė praktinė konferencija "Archeologiniai tyrimai Lietuvos TSR miestų istoriniuose centruose". Pranešimų tezės. V. 1981 P. 21-24. rus. P. 68-72.
19. Kauno pilies archeologiniai tyrinėjimai jos architektūros raidai nušviesti//Architektūros paminklai. V. 1993. T. 13. P. 2-12.